ECHILIBRUL DINTRE PREZUMŢIA DE NEVINOVĂŢIE ŞI PORNIREA URMĂRIRII PENALE

CZU: 343.131.7:343.123

Iulia BRIA

Şcoala doctorală Ştiinţe Juridice,
Universitatea de Stat din Moldova

THE BALANCE BETWEEN THE PRESUMPTION OF INNOCENCE AND THE INITIATION OF THE CRIMINAL PROSECUTION

This study is an analysis of the balance and correlation between the presumption of innocence and the initiation of the criminal prosecution. However, currently, the presumption of innocence, recognized, de facto, by the entire democratic community, is perceived not only as a principle of criminal proceedings, but also has a specific status in legal regulations. Representing one of the most valuable guarantees of citizens' defense in relation to the unfounded indictment of criminal liability, the presumption of innocence fulfills the role of a specific mechanism in the formation of a new social and legal consciousness. It is this principle that determines the specificity and character of the activity of the persons competent to investigate criminal acts. Moreover, this principle determines the person's position in the state and in society. The topicality of the study is also determined by the fact that the question regarding the presumption of innocence is inextricably linked to the legal and social perception of the individual's freedom in society, to the reflection and development of an appropriate legal consciousness. The theoretical basis of the article consists of the basic provisions of criminal law, criminal procedure law, constitutional law and those in the field of human rights. The methodological basis of the study includes the dialectical research method, which involves a continuous investigation of the targeted subject in its natural and continuous evolution, in correlation with other legal phenomena. Likewise, in the process of elaborating the study, the method of systemic analysis and that of complex interpretation were applied.

Keywords: *criminal trial, criminal prosecution, principle, presumption of innocence, evidence, cumulative evidence, notification, criminal prosecution body, circumstances of the case, composition of crime, procedural act, criminal case.*

Iniţiind cercetarea echilibrului dintre prezumţia de nevinovăţie şi pornirea urmăririi penale este necesar, iniţial, să identificăm conţinutul şi importanţa acestei etape a procesului penal. Or, actualmente în literatura de specialitate nu mai este pus la îndoială faptul că începerea urmăririi penale este o etapă separată a unui proces penal. Calităţile şi particularităţile fiecărei faze a procesului penal (principiile de care se ghidează, realizarea anumitor sarcini, perfectarea anumitor acte procesuale), care,

de fapt, le delimitează, sunt reflectate pe deplin şi în conţinutul începerii urmăririi penale.

Conceptul de „pornire a urmăririi penale" cunoaşte diferite interpretări şi definiţii. Pornirea urmăririi penale poate fi definită ca „intervalul de timp în a cărui limită este realizată o activitate procesuală specifică, axată pe verificarea prealabilă a cererilor şi informaţiilor privind comiterea infracţiunilor" [1, p.188] sau „soluţia organului competent de a începe procesul penal în privinţa uneia sau a mai multor infracţiuni" [2, p.137]. În opinia noastră, este totuşi mai corectă definiţia conform căreia „pornirea urmăririi penale reprezintă etapa procesului penal în cadrul căreia anumite organe şi persoane, în limita competenţelor sale, soluţionează întrebarea privind prezenţa sau lipsa temeiurilor şi premiselor suficiente pentru a începe urmărirea penală în baza materialelor recepţionate".

Conţinutul începerii urmăririi penale constă nu doar în identificarea condiţiilor obiective ce caracterizează procesul de acumulare şi verificare a informaţiilor, dar şi în modelarea unei situaţii criminale. Mai mult ca atât, urmează să luăm în calcul şi alte două aspecte ale importanţei acestei etape a procesului penal: calitatea de instituţie procesual-penală şi calitatea de act procesual prin prisma căruia se exprimă hotărârea privind necesitatea de a iniţia un proces penal.

În acest moment al procesului încă nu putem vorbi despre o faptă infracţională în sensul în care ea se materializează la etapa terminării urmăririi penale şi, în special, în faza de judecată. Or, dacă organul competent cunoaşte despre comiterea unei infracţiuni, este necesară realizarea imediată a urmăririi penale, ceea ce, în esenţă, exclude prezenţa pornirii urmăririi penale în calitate de etapă separată a procesului penal.

Temeinicia hotărârii luate de organele de urmărire penală în latura începerii ei presupune dovedirea, demonstrarea unui grad de probabilitate în raport cu anumite fapte ale realităţii obiective. Această hotărâre va reflecta, cel puţin, două concluzii: a fost sau nu comisă fapta socialmente periculoasă şi, respectiv, întrunesc sau nu faptele persoanei elementele unei componenţe de infracţiune. În orice caz, ambele concluzii sunt probabile, deoarece există alternativa şi posibilitatea unei alte soluţii, contrare celei iniţiale în virtutea conţinutului limitat al informaţiilor iniţiale. În acest context, fapta ilegală a persoanei, examinată la etapa pornirii urmăririi penale, are esenţa unui act infracţional care se întemeiază doar pe presupunerea persoanelor competente privind suficienţa datelor faptice privind comiterea actului care întruneşte semnele unei componenţe de infracţiune [3, p.101-102].

La etapa urmăririi penale nu putem vorbi şi nici despre infracţiunea comisă. Putem examina doar premisele luării unei hotărâri legale de către persoanele competente, şi anume – prezenţa datelor suficiente ce indică la semnele unei infracţiuni. Or, din cumulul probelor administrate, reprezentantul organului de urmărire penală concluzionează în privinţa prezenţei sau absenţei elementelor componenţei de infracţiune. Totodată, o asemenea concluzie are caracter probabil, deoarece pe viitor ea va fi verificată de nenumărate ori în procesul acumulării, verificării şi aprecierii probelor.

Nu trebuie să uităm şi de faptul că în procesul cercetărilor pot fi identificate şi circumstanţe care exclud urmărirea penală.

Examinând chestiunea referitoare la gradul de informare a reprezentantului organului de urmărire penală la această etapă a procesului, unii autori susţin că urmărirea penală este începută anume din considerentul probabilităţii comiterii unei infracţiuni, că la acest moment nu avem o certitudine deplină cum au derulat evenimentele în realitate [4, p.87]. Totodată, pentru luarea unei hotărâri privind începerea procesului penal este suficientă o concluzie ipotetică [5, p.68].

A existat şi o altă opinie. Conform acesteia, la momentul începerii urmăririi penale este necesară cunoaşterea faptului infracţiunii, dar nu probabilitatea existenţei ei. Respectiv, sesizarea faptului infracţional reprezintă deja o veracitate în raport cu conţinutul semnelor componenţei de infracţiune, care constituie o probabilitate [6, p.45]. Or, această problemă poate fi soluţionată prin prisma prevederilor principiului prezumţiei de nevinovăţie privind dovedirea circumstanţelor cauzei.

În acest context, exprimăm dezacordul faţă de opinia autorilor N.Joghin şi F.Fatcullin, potrivit căreia pentru luarea hotărârii privind pornirea urmăririi penale este necesar să stabilim componenţa de infracţiune [7, p.121]. Totodată, aderăm la opinia cercetătorului V.Grigoriev care susţine că la luarea hotărârii privind pornirea urmăririi penale urmează să stabilim doar anumite semne ale infracţiunii, nu şi totalitatea elementelor componenţei ei [8, p.7-8].

În viziunea cercetătoarei I.Panchina, pentru clarificarea acestei situaţii este necesar să identificăm două componente, şi anume: informaţiile care dovedesc veridic faptul infracţiunii sunt date suficiente în acest sens sau probabilitatea comiterii faptei este determinată în dependenţă de prezenţa temeiurilor necesare pornirii urmăririi penale? În ce priveşte propria opinie, considerăm că probabilitatea necesită ulterioara dovedire. Autenticitatea nu trebuie probată. În legătură cu acest fapt, dacă la etapa pornirii urmăririi penale a fost dovedit cu exactitate faptul comiterii infracţiunii, atunci ar decădea sensul şi rolul etapelor ulterioare ale procesului penal, şi anume – al urmăririi penale [3, p.104-105].

În doctrina procesual-penală se susţine, de obicei, că pornirea urmăririi penale este dependentă de anumite temeiuri juridice şi faptice. Până la iniţierea ei este interzisă efectuarea acţiunilor de urmărire penală, cu excepţia cercetării la faţa locului. În acelaşi timp, în unele cazuri, până la pornirea urmăririi penale este necesară aplicarea cunoştinţelor speciale, ca, de exemplu, în cazul dispunerii expertizei judiciare. Astfel, pentru stabilirea gradului de gravitate al leziunilor corporale este necesar un raport de expertiză în acest sens [9, p.389-395; 1, p.14-15; 10, p.273]. În legislaţia procesual-penală a Republicii Moldova, un anumit grad de certitudine pe acest segment este instituit prin Recomandarea nr.38 a Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la acţiunile procesuale care pot fi efectuate din momentul sesizării sau autosesizării organului competent până la declanşarea urmăririi penale”, unde se menţionează că „din momentul sesizării sau autosesizării până la darea ordonanţei de începere a urmăririi penale, înăuntrul acestui termen organul de urmărire penală

poate efectua doar acțiunile procesuale prin care nu este adusă atingere drepturilor părților. În fond, se vor efectua acțiunile ce nu suferă amânare în scopul constatării bănuielii rezonabile. La modul concret, din momentul înregistrării sesizării cu privire la infracțiune şi până la darea soluției de începere a urmăririi penale, pot fi efectuate: a) audierea martorilor; b) cercetarea la fața locului; c) prezentarea spre recunoaştere; d) experimentul; e) examinarea corporală; f) examinarea cadavrului; g) constatarea tehnico-ştiințifică şi medico-legală. Acțiunile respective se pot desfăşura fără antrenarea făptuitorului. Efectuarea altor acțiuni procesuale, cu excepția celor indicate *supra*, până la începerea urmăririi penale nu se admite, sub riscul excluderii probelor (datelor) în baza art.95 alin.(1) pct.8) Cod de procedură penală al Republicii Moldova" [11].

Este cunoscut că prezumția de nevinovăție are caracter juridic obiectiv şi acționează pe întreaga durată a procesului penal. Totodată, prezumția de nevinovăție reprezintă şi o presupunere privind nevinovăția persoanei în comiterea infracțiunii. Or, în acest context putem vorbi despre aplicarea prezumției de nevinovăție la etapa pornirii urmăririi penale, când au parvenit anumite informații despre comiterea unei presupuse infracțiuni? Răspunsul la această întrebare este determinat de divizarea strictă a prezumției de nevinovăție în două categorii: prezumția socială generală de nevinovăție şi prezumția procesual-penală, precum şi de determinarea momentului de la care începe acțiunea fiecărei dintre aceste forme [3, p.114].

În majoritatea cazurilor, identificarea momentului de la care începe activitatea procesual-penală nu implică careva dificultăți. Ea demarează din momentul apariției temeiului legal şi se finalizează cu emiterea ordonanței privind pornirea urmăririi penale sau privind refuzul de a porni această urmărire.

Temeiurile, în calitatea lor de date inițiale privind semnele unei infracțiuni, urmează a fi raportate nu la momentul apariției activității procesual-penale, ci la finalizarea ei, când este soluționată întrebarea privind emiterea ordonanței de pornire a urmăririi penale. În acelaşi timp, legătura indisolubilă între motive şi temeiuri reprezintă condițiile legale ale apariției activității procesual-penale. Or, pentru respectarea prevederilor prezumției de nevinovăție, legătura dintre temeiuri şi motive este una convențională, deoarece între ele există un anumit interval de timp. Anume în limitele acestuia prezumția de nevinovăție se manifestă în ambele sale forme.

Este necesar să menționăm că pentru începerea urmăririi penale nu este obligatorie stabilirea persoanei care a comis presupusul act, deoarece procesul penal este pornit şi în privința faptului infracțional. Din acest considerent, prezumția de nevinovăție produce efect din momentul identificării persoanei în a cărei privință a început urmărirea penală. În cazurile în care persoana nu este stabilită, acționează prezumția generală de nevinovăție, cea procesual-penală având caracter facultativ [3, p.115-116].

Pornind de la natura scopului acțiunilor la etapa premergătoare urmăririi penale, acestea se rezumă la constatarea faptei infracționale (*in rem*), însă nu şi la formularea unei învinuiri în privința persoanei *(in personam*). Această regulă se aplică şi la etapa pornirii urmăririi penale. În ordonanța de începere a urmăririi penale se menționează

doar fapta care a condiționat emiterea acesteia (*in rem*). Or, în cazul existenței unei bănuieli rezonabile cu privire la săvârşirea unei infracțiuni de către o persoană, organul de urmărire penală trebuie să-i acorde toate garanțiile caracteristice unei acuzații în materie penală [12, p.791; 13].

Urmărirea penală se începe cu privire la faptă în toate cazurile în care organul de urmărire penală a fost sesizat în mod legal, imediat după primirea sesizării. După efectuarea de cercetări în cadrul urmăririi penale, în momentul în care există indicii suficiente pentru a fundamenta bănuiala rezonabilă că o anumită persoană a săvârşit fapta, se va dispune efectuarea în continuare a urmăririi penale cu privire la persoană. Pentru dispunerea acestei măsuri este necesar ca la dosar să existe date şi probe. În măsura în care această condiție este îndeplinită, dispunerea urmăririi penale *in personam* reprezintă o obligație a organului de urmărire penală [14, p.846].

Prezumția de nevinovăție presupune prezența subiectului – bănuit sau învinuit în comiterea infracțiunii, ceea ce, de fapt, contravine esenței principiului vizat. Înlăturarea acestei contradicții esențiale este posibilă prin divizarea prezumției de nevinovăție în două categorii: generală şi procesual-penală. Prezumția generală, acționând din momentul obținerii de organele de drept a informațiilor privind faptele ilegale, îşi transmite funcțiile către prezumția procesual-penală în momentul în care în cauza pornită apare figura persoanei bănuite sau învinuite. În context, hotărârea organului competent de a porni urmărirea penală în privința unei persoane concrete este supusă unui control mai riguros din partea prevederilor prezumției de nevinovăție. În asemenea condiții, având statut de bănuit în dosar, făptuitorul beneficiază de un spectru larg de drepturi: dreptul la apărare, dreptul de a cunoaşte esența şi conținutul învinuirii aduse etc.

Concluzii

La etapa pornirii urmăririi penale principiul prezumției de nevinovăție se manifestă în două forme: *generală* – în cazurile în care procesul penal începe *in rem* în raport cu faptele ce vorbesc despre comiterea unei infracțiuni şi *procesual-penală* – în situațiile când procesul este pornit *in personam*, adică în privința unei persoane concrete. În legătură cu acest fapt, putem constata că etapa pornirii procesului penal nu poate fi exclusă din spațiul juridic procesual-penal, aici regăsindu-se şi principiul prezumției de nevinovăție în calitatea sa de principiu general al procesului penal.

Referințe:

1. РЫЖАКОВ, А.П. *Краткий курс уголовного процесса*. Москва: Информационно-издательский Дом «Филинъ», 1998.
2. ЛАРИН, А.М., МЕЛЬНИКОВА, Э.Б., САВИЦКИЙ, В.М. *Уголовный процесс России*: Лекции-очерки. /Под редакцией профессора В.М. Савицкого. Москва: БЕК, 1997.
3. ПАНЬКИНА, И.Ю. *Реализация принципа презумпции невиновности на досудебных стадиях уголовного процесса*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Калининград, 2001.

4. СТРОГОВИЧ, М.С. *Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе*. Москва: 1955.
5. ВЛАСОВ, В.И. *Расследование преступлений. Проблемы качества*. Саратов: Издательство Саратовского государственного университета, 1988.
6. РАХУНОВ, Р.Д. *Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе*. Москва: Госюриздат, 1954.
7. ЖОГИН, Н.В., ФАТКУЛЛИН, Ф.Н. *Предварительное следствие в советском уголовном процессе*. Москва: Юридическая Литература, 1965.
8. ГРИГОРЬЕВ, В.Н. *Обнаружение признаков преступления органами внутренних дел*. Ташкент: ГВШ МВД СССР, 1986.
9. ГРИНЕНКО, А.В. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный*. Москва: ЭКСМО, 2006.
10. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации*. Издание третье. /Ответственный редактор П.А. Лупинская. Москва: Юристъ, 2001.
11. Recomandarea nr.38 a Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la acțiunile procesuale care pot fi efectuate din momentul sesizării sau autosesizării organului competent până la declanşarea urmăririi penale [online] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_rec_csj.php?id=60. [Accesat: 12.04.2021].
12. DOLEA, I. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. (Comentariu aplicativ)*. Ediția a 2-a. Chișinău: Cartea Juridică, 2020.
13. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova „Cu privire la inadmisibilitatea sesizării nr.123g/2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 274 alin.(4) din Codul de procedură penală", nr.12 din 7 februarie 2017.
14. *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*. /Coordonator M.Udroiu. Bucureşti: C.H. Beck, 2015.